

FIGYELŐ

Az írás története? E csinos, karesú könyvecske¹ áttekintést kíván adni az emberiség egyik legnagyobb találmánya, az írás történetéről. Európai szemszögből teszi, s ez nem kifogásolható eljárás; a kezdeteket általánosan tárgyalja, de ahogy halad előre az időben, egyre inkább csak az európai betűírások felé vezető utat követi, majd eljut egészen a nyomdászat megjelenése koráig, a 15. századig.

Tanulmányát a szerző a tanuló ifjúságnak szánja, de egyúttal egy nagy hagyományú, nyomdászmultú vidék, Békés szakember gárdájának is. Az e tárgyban viszonylag ritka publikációk miatt nyilván nagyobb kör érdeklődésére is számot tarthat. Tudjuk és ismétljük, hogy nem lebecsülendő tevékenység az ismeretterjesztés, és a tények, adatok, ill. az alapismeretek megbízhatósága itt fontos követelmény. A tárgykör és a nemes szándék iránti tisztelet kívánja meg, hogy ebből a szempontból megvizsgáljuk a művet.

A könyvben talál az olvasó egy színes kihajtott mellékletet, melynek címe: „*Kultúr övezetünk írástörténetének családfája*.” Ezen a lap tetejétől négy vastag nyíl indul, s mutat négy különálló kategóriára: *Egyiptomi hieroglifikus; Hieratikus; Demotikus; Mezopotámiai hieroglifikus*. A nyilak között, magyarázatképpen: *Az emlékeztetőktől*. Talán szerzőnk azt akarja érzékeltetni, hogy a két legrégebbi írás, a sumér és az egyiptomi nem képirási eredetűek, hanem az íráselözmények közül az ún. emlékeztetőkből származnak? Sajnos, csak így értelmezhető. A négy kategória közül három egyiptomi, s az a meglepő, hogy az egyiptomi hieratikus és a demotikus is különálló, egyenrangú, külön-külön vastag nyíllal származik az emlékeztetőkből. Utána ebből a négyből egyesülnek a *Sinai ősformák*. Az egyiptomi kapcsolat rendben van, de a negyedik, a *Mezopotámiai hieroglifikus*, amit már a sumérok idején felváltott az ékírás, másfél ézredéssel korábbiól hogyan kapcsolódhat ide? (Csak nem ékírás formájában, a *hieroglif* alakú protosinai?) De ha lejjebb is szétnézünk, azt találjuk, hogy a római a nyugati görögből származik ugyan, de az etruszkból nem, holott az is szerepel a gráfban; hogy az unciális a rusztikából ered; hogy az egyiptomi kopt a keleti görögből *Bizánc*on át, a glagolitánál később ágazik le.

Nézzük a könyv belsejét! Aki elolvassa, annak háromszor-négyszer el lesz magyarázva az egyiptomi és a mezopotámiai írásrendszer is. Néha csak más szavakkal, de néha más értelemben is. A 30. oldalon az egyiptomi írás i. e. 3000 körül alakult ki (ez stimmel), a 47-iken viszont az „*egyiptomi népek írásfejlődése egészen pontosan követhető az i. e. 4—5000 évtől kezdve*”. Sajátos ez a pontos követés, ezer év ide meg oda! És vajon melyik volt régebben, a 4000 vagy az 5000? És milyen írásuk volt ezeknek a „népeknek”? A 49. oldalon „*i. e. 3400 körül már előfordultak ebben a képirásban ecsettel írott kurzív írásjelek*” (a kialakulásnál 400 évvel korábban). Nem tudjuk meg, milyen lelet igazolja ezt a sajátos feltételezést. Szikla- vagy falfelirat, ecsettel írt kurzívval? Vagy lehet, hogy papirusztekercs-töredék maradt fenn i. e. 3400-ból? Kissé túl régről...

Tehát milyen is volt szerzőnk szerint az egyiptomiak írása? Ő ugyan *írásokról* értekezik, mert azt hiszi, hogy három különböző írásrendszerük volt. A 3000 körül kialakult írás tiszta képirás volt még. Ez is fejlődött ugyan, de mellette kialakult egyszerűsített jelekből egy *szóírás*, a hieratikus (30. old.). Aztán megpecsételődött a hieroglifikák sorsa: „... *kényszerítette az írásváltást az a tény is, hogy az egyiptomiak*

¹ PETŐCZ Károly: *Az emlékeztetőktől a nyomtatott betűig*. Írástörténeti tanulmány. Új Aurora Füzetek. Békéscsaba, 1984.

nyelve, a sok néppel történt keveredés során, különösen nagy változásokon ment át, amelyeket a régi írásmód, mert az a fejlődésre alkalmatlan lévén, nem tudott követni". Nos, az egyiptomiak ezzel szemben megengedték maguknak, hogy még a ptolemaiوسي időkben is írtak hieroglifákkal, ha ünnepélyes hatásra törekedtek (kőbe vésvé, falra festve stb.), és írtak hieratikussal, azt követően demotikussal, amikor gyorsabban, tömörebben akartak írni papirusztekercseiken. „A jelek már annyira megváltoztak, hogy róluk rá sem lehet ismerni a jelölt tárgyra.” Ez is mutatja, azt hiszi, hogy a hieratikus valami más, újabb típusú írás. Annak alapján, hogy mit ábrázol, a legegyszerűbb szöveget sem lehet lefordítani a hieroglifben sem, ezért aztán édes mindegy, hogy rá lehet-e ismerni az ábrázolatra. A szerző igyekezete furcsa, hogy itt fejlődési fokozatokat állítson fel. Ilyet ír a 33. oldalon: „A hieratikus írás már majdnem teljesen tiszta szótagírás volt.” Nem igaz. Ahogy a 30. oldalon nem igaz, hogy szóírás, úgy itt sem igaz, hogy szótagírás. „A demotikus — a kutatás legújabb megállapításai szerint — már tartalmazott fonetikus jeleket is.” (34. old.) Mihez képest, hiszen mindhárman fonetizált jelekből álló, azonos írásrendszer tagjai? A hieratikus a 42. oldalon „egyiptomi szó- és szótagírás”, a 47. oldalon megjelennek benne „egyes mássalhangzók jelei is”. Mintha a hieroglifben nem lettek volna meg! A 49. oldalon megtudhatjuk, hogy a hieroglif írást „az i. e. hetedik század folyamán váltották fel teljesen” a fejlettebb hieratikus jelek. Nem így történt, különben a rosette-i kövön sem lehetne hieroglif (i. e. 196), és így Champollion nem fejthette volna meg. Szerzőnk ezt szerencsére nem tudja utólag meg nem törtéنتé tenni.

Az ékírásra is érdekes megállapítások vonatkoznak. Ezek ugyanis „vonalkombinációk”. A 36. oldalon „néhány fapálcika agyagba nyomkodott vonalkombinációja”. A 42. oldalon a 14. sorban „ék alakú vonalkombinációk”, a 22. sorban „különös formájú vonalkombinációk”, a 27. sorban „ék-kombinációk”. Az 51. oldal tetején „ékkombinációs jelrendszer”, s végül ugyanott lentebb „a függőleges, a vízszintes és a ferde ékállások rendkívül változatos formációkat alkotnak”. Mindez túl naiv egy írástörténeti szakmunkában. Mellesleg, az 51. oldal utolsó bekezdése, amiből most idéztem, hogy került oda, a föníciai íráshoz?

De térjünk még vissza a 36. oldalra! Itt néhány fapálcikáról van szó, s ez elgondolkodtat. Vajon egyszerre kellett néhány fapálcikával írni? Mondjuk egyet a jobb, egyet a bal kézbe fogva, egyet meg a szájba? Vagy úgy kell ezt értelmezni, hogy jó néhány fapálcikát elhasználtak, mire azt a 40 000 táblácskát telekombinálták? Ki tudja!... „Babilonban pl. agyagtáblákba nyomkodták”, olvashatjuk a 42. oldalon. Nem lehet, hogy már a sumérok is úgy csinálták, nem is oly rég, a 36. oldalon?

Értesülhetünk arról is, hogy az ékírás a „képírás egy más formája”, „mindenfajta rajzi elemet nélkülöző piktográfia” (!), „szintén hieroglifikus”. Ezek azért tényleg merész állítások! Figyeljünk csak: „Perzsia, Babilónia, Asszírja kultúrája szintén hieroglifikus jelekkel rögzítette közlendőit, azonban e jelek nem rajzi eredetűek voltak, a szavak, a szótagok, sőt már itt is az egyes hangok jelölése ék alakú vonalkombinációkból állott.” Nos, nem rajzi eredetű hieroglifikus jeleket még csak feltételezni is lehetetlen. (Valójában a protosumér és sumér képírás jelei felismerhető rajzocskák. Ezekből lépésről lépésre követhetően maguk a sumérok fejlesztették ki az ékírást, melyet aztán minden folyamáközi és sok környékbeli nép átvett. Az ékírás jeleit azonban már nem nevezhetjük piktográfiának, sem hieroglifikusnak, mert ez értelmetlenség, e szavak jelentését vonnánk kétségbe.) Figyeljük még meg, hogy ugyanebben a mondatban „már itt is az egyes hangok jelölése” kerül szóba. Mármost hol? Perzsiában? Babilóniában? Asszírjában? Mindháromban? Kissé talányos megállapítás. És miért nincs időrendi sorrendben (B., A., P.)?

A zsidók írása című fejezet elején azt olvashatjuk, hogy „együtt éltek az óslakókkal Észak-Egyiptomban (i. e. 12—14. század)”. Ismét kénytelen vagyok megkérdezni, melyik is volt előbb, a 12. vagy a 14. század? De ez kisebb hiba. (?) A nagyobbak ezután jönnek (a 34. oldal aljától): „A zsidóknak ugyanis önálló írásuk volt: nem ékírás-féle, nem is hieroglifikus, de olyan írás, amely az őket körülvevő népek képírásait tekintve, legkorábban jelölt egyes hangokat!” I. e. 1000 táján járunk, Saul és Dávid király idejében. Ki a csudának volt ekkor már a környéken képírása? Ugyanebben a mondatban említi az ékírást és a hieroglifákat, s persze tudjuk, ezeket képírásnak tartja, ami tévedés. De az egyenesen megdöbbentő, hogy „legkorábban jelölt egyes hangokat!” Ó maga írta az egyiptomiról, hogy megtalálhatók benne a hangírás jelei, és ugyanezt az ékírásról is közli (mint fentebb már idéztük). Nézzük a tényeket, a környező népek

írásait, melyek már mind egyes hangokat jelölő íráások,* a ma is élő betűírások közvetlen elődei: protosínai, i. e. 1500; ugariti, i. e. 1500; föníciai, i. e. 1300; ezek tehát sokszáz évvel megelőzik a héberek első írását, melynek legkorábbi emléke i. e. 900 körül! Az 50. oldalon már ő is úgy tudja, hogy „az óhéber és az arameus íráások is a föníciaiból alakultak ki”. Íme szerzőnk következő mondatai: „I. e. 1000 körül már a mostanihoz hasonló, jobbra kvadrát alakú szóírással jegyezték fel az óhéber nyelv és a zsidó történelem emlékeit Judea és Galilea törzsei. A mai napig is használatos írás i. e. 500 tájékán alakult ki.” Hogyhogya szóírás, amikor már a föníciai is hangírás volt, méghozzá tökéletesen egyező az óhéber kánaánitával? És hogyhogya a mostanihoz hasonló, kvadrát alakú? A következő mondatában mondja, hogy ez i. e. 500 tájékán alakult ki (helyesen). Hát akkor hogy jegyezheték volna fel vele nyelvük és történelmük emlékeit (sic!) 500 évvel korábban? A kánaánita volt a régebbi írásuk, és a kvadráta az, amit ma is használnak. Az egyik mondat meghazudtolja a másikat (ez 5—10 oldalnyi térközzel előfordul rendszeresen, de itt már a következő ellene mond az előzőnek).

Nem lehet győzni teljes részletességgel, mondatról mondatra ezt a hibajavítást. A legmeglepőbb kijelentéseket azonban még hadd másoljam ide: „Egyes sémita népek az időszámításunk előtti második évezred kezdetén eljutottak már a képirástól a szó- és szótagírás kezdetére, míg Egyiptomban a fejlődést különböző okok késleltették.” (49. old.) A szó—szótagírás kezdete Mezopotámiában i. e. 3000, Egyiptomban i. e. 2900, tehát szó sem lehet késleltetésről. Azok a bizonyos sémita népek a II. évezred kezdetén nomadizálással voltak elfoglalva (persze megint azt hiszi, hogy a második évezred 1000 után kezdődött, de a szó- szótagírás akkor sem vitathatja el). Aztán, a föníciai írásról szólván (51. old.): „Főként a sumer—akkád ékírás hatott rá a mezopotámiai törzsek ékírásai közül, amely szintén fonogramákat is tartalmazó szótagírás volt.” Dehogysis! A sumér—akkád ékírás szó—szótagírás volt, a legrégebbi típus: szójeleket, szótagjeleket, determinatívumokat és hangzóindikátorokat használt, ugyanúgy, mint más, ebbe a típusba tartozó íráások. Na és hogyan hatott a föníciaira? Nehezen. Még ha az ugaritit említette volna! Az 54. oldalon ugyanez a rejtély, mert „az egyiptomi—sínai—sumér—föníciai írássorozat jó törzséről” beszél. Hogyan keverheti bele a földrajzilag is, időrendileg is rendben lévő egyiptomi—protosínai—föníciai sorba a sumérokat?

Mint már érzékeltettem, az általános, elvi kategóriákkal is bajban van a szerző — részben ebből származik sok konkrét tévedése. Először is neki minden képirás: a barlangrajz is, de a hieroglifák is, sőt az ékírás is, persze nem mindig. Hogy milyen zavaros, arra jellemző a 22. oldal utolsó és a 23. első bekezdésének „egyrészt—másrészt”, „ennek tekintjük—annak tekintjük” szövege. A fogalomírás (ideográfia) is tárgyaltatik nála, s érdemes utánagondolni a következő példálózásának (29. old.): „A jelek a fogalomnak lényeges, a felismerhetőséghez szükséges jegyeit tartalmazzák, de egyes, többjelentésű jelét a szöveg értelmének megfelelően kell olvasni. (Ma is: az „ár” értelmét a környezete dönti el. Cipész-szerszám? árvíz? termék ára?)” Az ár, mint fogalomjel, nem jelenthet áradást is, meg csereértéket! A fogalomírás jeleinek nem volt rögzített hangértékük, ezért jelentett a napkorong forrót is, két láb járást is, és így tovább, de csak az ábrázolt tárgyjal rokon jelentésben. Az ár hasonlata egészen másra jó, a valódi íráások kialakulásának legfontosabb mozzanatára, amikor is a jel és a hangalak szorosan összekapcsolódik, és függetlenedik az ábrázolt jelentéstől (fonetizálás vagy rébuszjel), természetesen a „szótagolásra” is kiterjesztve (hat-ár, ár-pa stb.).

Súlyosan félrevezető a könyv szerkezete is. A fogalomírás fejezetében így következnek az alcímek: Az egyiptomi íráások, A zsidók írása, A mezopotámiai íráások, A kínai írás. Ezek nem fogalomírások, hanem fonetizált valódi íráások (egyedül a kínaira lehetne ráfogni, de nem szokás, mert szimplifikáció lenne). S vajon miért van a legrégebbi a harmadik helyen, a legfiatalabb a másodikon? Az időrenddel kapcsolatos bajok folytatódnak, hiszen a szláv íráások nemcsak megelőzik a római, de ezt az alcímet viseli a 66. oldal élén: Az ókori szláv írásformák. Meddig tartott az ókor, mikor kezdődött a középkor? (476, a nyugat-római birodalom bukása.) A szövegben Konstantin (Cirill) szerinte is az i. sz. IX. században élt, és a szláv íráások is akkortájt keletkeztek.

* A hangírás kifejezést én nem használnám, de itt nem érdemes belemenni ennek részletezésébe, nem ez a hiba.

Csak ízelítőt adhattam a hibákból. Még a képalírásokból mutatóba: a 78. oldalon *karoling minuszkulának* nevezi ki a félunciálist és *félunciálisnak* az unciálist, a 80. oldalon pedig *gótikus textúrának* a rotundát. Nem is tudom, nem a szerzőnek van-e abban is része, hogy a Kner Nyomda egyik naptárában az ábrák aláírásai hasonlóan „megbízhatóak” (minden bizonnyal, hiszen még a klisék is nagyon egyeznek): *humanista kódexírásnak* nevezik a humanista kurzívot, *humanista gotico-antiquának* az antikva kapitálist és *antikva-rotundának* a humanista minuszkulát.

A szerző stílusa is megérdemli a különös jelzőt. Szármal, csapong és néha kínosan dőcögve alig tudja kikanyarítani mondatait. A „teljes, precíz, tökéletes, pontos, biztos” jelzőket rendszerint olyankor alkalmazza, amikor homályos feltételezéseket, találgatásokat tár elének. Kacifántos mondatok, bekezdésnyi töltelékek viszik előre kínos vontatottsággal a fonalat, ilyen recept szerint: a) a változás kikényszerítette a fejlődést, b) a fejlődés kikényszerítette a változást. Néhány vegyes gyöngyszem: „A leggyakoribb közlési formákhoz (kagylók, madártollak, fapálcikák stb.) előbb tehát rajzos jelek csatlakoztak. Ezek az emlékeztetők a természetben talált tárgyak céljait szolgálták.” Aki ezt nem érti, ne önmagát hibáztassa! „A képirás jeleinek hosszú időn át való alkalmazása, az egyes bonyolult, részletes jelek állandó ismétlése után létrejön ezen alkotóelemek egyszerűsödése. Ezáltal végbemegy ezen írásforma fejlődése. [...] Az emberi társadalom átalakulásának ezen nagy állomásán követelményeinek megfelelően — mondhatni: kényszerítő hatása alatt — fejlődik tovább az a képirás, amely kezdetben tárgyhű rajzokkal, képekkel igyekezett az ember gondolatát rögzíteni írás formájában.” Nemcsak a mondatok nehézkesek, hanem a mondanivaló is hamis: az egyszerűsödés nem elegendő a fejlődéshez, ahhoz minőségi változás kell magában az írás elvi szerkezetében... A sajtóhibákkal nem fárasztom, aki idáig követett, ámbar van köztük jó súlyos is.

Nos, foglaljuk össze most már a tapasztaltakat. A szerző olyan területre merészkedett, ahol nincs otthon, ahol alapvető dolgokkal nincs tisztában. Erre nincs mentség. Arra sincs, hogy soványka „tudás”-anyagából sok ismételtetéssel (mindig egy kicsit máshogy fűzve a szót, ezzel is a homályt növelve) feltúprozott terjedelmet produkált. Nem ítéhető meg ilyen egyértelműen, amikor a tévedések néhány esetben nem a sajátjai, más szerzőkből merítette azokat, ámbar az az igazság, hogy mindenki felel a forrásaiért is. Vajon szabad-e annak folytatódnia, hogy megbizhatatlan, de a nyomtatás erejével ékes kiadványokat bizonyos idő elteltével mint tudós munkákat becsülnének, gondolataikat és „adataikat” tovább görgessék? Nem hiszem, hogy ez üdvös volna.

VIRÁGVÖLGYI PÉTER

A magyar irodalom fogadtatása a bécsi folyóiratokban 1800—1820 között. A fenti című, készülében lévő munka a legfontosabb bécsi irodalmi és kulturális folyóiratok magyar anyagát kísérli meg nyomon követni. Eddig nem nagyon készült még hasonló jellegű feldolgozás (kivételesen Pálos Bernardin könyve) — sem magyar, sem osztrák részről. A magyar irodalom 19. század elejei termését sokan sommásan elmarasztalják (Mikó Pálné igyekszik ezt cáfolni a *Marseillaise és Gotterhalte* c. könyvében), és gyakran hallunk olyan vélemlényt, hogy irodalmunkat — az érintett időszakban — külföldön „nem vették tudomásul”. Mindezen problémák megoldására is a legjobb eszköznek magának a konkrét valóságnak a feltárása és vizsgálata kínálkozik. Természetesnek tekinthető, hogy eddig többen foglalkoztak a külföldi irodalomnak hazai költőinkre, íróinkra gyakorolt hatásával, nem vethetjük el azonban ezt a kérdést sem: hogyan jelent meg a magyar irodalom a külföld előtt?

E kérdés vizsgálatakor elsősorban három szempontot vettünk figyelembe:

1. A vizsgált időszakot az 1800-tól 1820-ig húzódó két évtizedben határoztuk meg. A századforduló természetes határt kínál, a 20-as évek kezdetéig pedig megszűntek azok a folyóiratok, amelyeket — egy egységet képezve — vizsgáltunk. (Hormayr és magyar köre fellépésével ez a munka már szándékosan nem foglalkozik — ők is külön területet, külön egységet képeznek).

2. Pálos Bernardin disszertációjára utalva: mi szűkebb kört igyekeztünk, a lehetőségek szerint, átfogóbban ismertetni: a bécsi folyóiratok anyagát vettük vizsgálat alá.

Aláhúzó az a körülmény, hogy a magyar mágnások, a testőrgárda, a magyar intelligencia hosszabb-rövidebb bécsi tartózkodása itt önálló kulturális kört hívott életre, mely a császárvárosban nemcsak a különböző nemzetiségek kultúráját szívta magába, de a hazai műveltséget is közvetítette a külföld felé.

3. A legvitatottabb kérdés az, mi módon, milyen szelekció alapján kerültek tudósítások, recenziók, kritikák magyar kulturális eseményekről a bécsi folyóiratokba? Bár ebben az időszakban Bécsben néhány magyar lap is létezett, számunkra a német nyelvűek látszottak érdekesebbeknek, mégpedig azért, mivel — mint már említettük — ezek teljes feldolgozása mindaddig még nem történt meg.

A választott periódust (1800—1820) a következő három folyóirat képviseli teljes mértékben:

- *Annalen der Literatur und Kunst in den Österreichischen Staaten*
- *Wiener allgemeine Literatur Zeitung*
- *Vaterländische Blätter*

Az *Annalen der Literatur und Kunst in den Österreichischen Staaten* különböző címek alatt jelent meg 1802-től 1812-ig, rövid megszakítással (1806-ban „háborús okokból” szünetelt). Kiadók/szerkesztők: 1806-ig Joseph Schultes; 1807-től Franz Sartori; 1811-től Franz Sartori és Jakob Glatz.

A lap megjelenéséről az első híradást 1802-ben a *Wiener Zeitungban* olvashatjuk. A folyóirat céljaként azt jelölik meg elsősorban, hogy az osztrák területen megjelenő művek gyorsabban kerüljenek a közönség kezébe, mintha pl. a jénai újság ismertetésére kellene várni, amely tí. néha csak tetemes késéssel következett be. Ehhez a kérdéshez kapcsolódik az *Annalen*... első évfolyamának előszava:

„Sie übernimmt es, alle literarischen Produkte, die seit dem Anfange des neuen Jahrhunderts in den Österreichischen Staaten in allen Wissenschaften und Sprachen erschienen sind, nicht nur anzuzeigen, sondern auch zu prüfen und das Resultat ihrer Prüfung dem Publico vorzulegen. Dabey macht sie sich auch zur Pflicht, alles was in ausländischen Schriften über die Österreichischen Staaten geschrieben wird, zu beurtheilen...”

Az *Annalen* folytatásaként alapította Franz Sartori az 1813-tól 1816-ig megjelenő *Wiener allgemeine Literatur Zeitungot*.

A lap szerkesztését azonban hamarosan (már 1813 júniusában) C. F. A. Hartmann kezébe adta át, akit 1814-ben Matthäus v. Collin követett.

A folyóirat célkitűzései nagyjából az *Annalen*ével egyezőek, kibővített formában. Legszembeszökőbb eltérés — mely számunkra egyben a legfontosabb —: a *Wiener allgemeine Literatur Zeitung* elsősorban a Monarchia nem német nyelvű irodalmi ismertetésére kötelezte el magát, s ennek megfelelően igyekezett áttekintést nyújtani az egyes tagállamok teljes irodalmáról.

Nem csupán irodalmi, de történelmi, politikai és tudományos irányzatú is volt a harmadik vizsgált lap, a *Vaterländische Blätter für den Österreichischen Kaiserstaat*.

Megjelenése 1808-tól 1820-ig zavartalan.

Szerkesztését J. M. Armbrustertől Franz Sartori vette át. Mottóját a *Vaterländische Blätter* megjelenésekor maga határozta meg:

„Der Zweck dieser Blätter ist: die Bewohner der Kais. Königl. Erbstaaten mit sich selbst näher bekannt zu machen und Vaterlandsiebe durch Vaterlandskunde zu befördern...”

A tárgyalta témák csoportosítása a következőképpen osztotta meg:

1) Geist der Gesetzgebung, 2) Darstellungen öffentlicher Anstalten, 3) Beyträge zur Kenntnis der Bewohner der Monarchie, 4) Vaterländische Reisen, 5) Materialien zur ältern und neuen vaterländischen Geschichte, 6) Schöne, edle, vorzüglich patriotische Handlungen, 7) Merkwürdige Ereignisse, 8) Urtheile des Auslands über die Österreichische Monarchie, 9) Geist der Zeit, 10) Correspondenz.

Találhatunk azonban ezenkívül más témákkal foglalkozó cikkeket is szép számmal: pl. zenei életéről való tudósítások, újságrás avagy a legfontosabb: kifejezeten irodalmi tárgyú fejezetek.

„Es ist eine alte Wahrheit, daß die Menschen mit der wahren höhern Ausbildung zugleich sittlich besser werden. Nie ist ein Staat durch echte Aufklärung untergegangen. Die vorzügliche Pflicht einer weisen Regierung ist, diese zu befördern. Nur wo Geistesfreyheit herrscht, gedeiht die allbelebende Blume der Cultur” — olvashatjuk az előszóban.

Ha fellapozzuk a fent ismertetett folyóiratokat, egyre izgatóbbnak tűnik a kérdés: Mit és hogyan vettek észre, fogtak fel a bécsi szerkesztők hazánk kulturális életéből?

Két alapvető problémával kell rögtön a kezdet kezdetén megküzdenünk, ill. őket tudomásul vennünk. Egyik az, hogy ezen folyóiratok nagy részében „irodalom” címszó alatt a legkülönbözőbb tárgyú cikkeket találhatjuk, minthogy a 19. század elején éles elhatárolás még nem volt. Ez a probléma könnyebben áthidalható, mint az, hogy a recenzensek személyére vonatkozóan csak utalások, ill. betűjelek találhatók, kevés kivétellel. Több mint egy évszázad elteltével igen nehéz egyes recenziókról megállapítani: kinek kezdeményezésére kerültek közlésre az egyes lapokban?

Ennek megállapítására segítségünkre van a szerkesztők levelezésének anyaga, mely — sajnos — sokszor csak töredékekben lelhető fel (pl. Sartori levelezés). Másrészt azonban tudjuk, hogy magyar részről kik voltak főbb kultúrközvetítőink, akik megpróbálták irodalmunkat a külfölddel megismertetni. Így — s ezt a recenziók alá jegyzett autogrammok, valamint levelezések is bizonyítják — biztosnak tekinthető pl. Romy K. Gy., Kazinczy, Kis János közreműködése.

A recenziók gyakran nem túl jelentős munkákat ismertetnek: ennek oka, hogy a szerkesztők a beküldött anyagot jobbára válogatás nélkül közölték, és sokszor az egyes kiadóknál megjelent könyvlisták közlésére szorítottak. Ennek ellenére meg kell állapítanunk, hogy egyértelmű volt a törekvés az általunk vizsgált folyóiratokban arra, hogy a Monarchia (ill. az osztrák államok) irodalmait egyenlőképpen az olvasóközönség elé tárják. Természetesen párosult ez azzal az igyekezettel is, hogy a német nyelvű megjelenésének is korábban, ill. gyorsabban közöltessenek, hiszen ez utóbbiak (mint a *Wiener allgemeine Literatur Zeitung* is említi) a német folyóiratokban, mint pl. Jena, meglehetősen késéssel recenzáltak.

A periódus általunk vizsgált folyóiratainak szerkesztői a „Gesamtmonarchie-Auffassung” képviselői voltak. Közülük külön kiemelném Franz Sartori alakját, aki mintegy folytatásaként szerkesztői munkájának, 1830-ban megjelentette első kötetét egy két kötetre tervezett átfogó munkának a monarchia összes országának irodalmáról és kultúrájáról.

A folyóiratok számszerű magyar anyaga óriási és meglehetősen heterogén. Feldolgozására több módszer is kínálkozik, nagy részük azonban akadályokba ütközött. Nem csoportosíthatjuk a cikkeket íróik szerint — mivel már említettem, hogy ezek nagyrészt ismeretlenek. Téma szerinti csoportosításuk csak úgy lehetséges, ha önkényes határokat vonunk: az irodalom fogalma a század elején még meglehetősen tág volt. Mi ez utóbbi tagolást választottuk, és a következő témacsoportokat képeztük:

1. Történelem, 2. Útleírások, földrajz, etnográfia, 3. Kulturális és művészeti híradások, 4. Híradások a színházi életből, 5. Irodalom, 6. Nyelv, 7. Természettudományok, 8. Vallási tárgyú írások, 9. „Rövid hírek” (apró, a társasági életet érintő tudósítások).

Az első részben a kritika fejlődésének nyomán szeretnénk bemutatni az egyre szaporodó magyar tárgyú cikkek „véleményét” — a különböző témakörökhöz kapcsolódóan.

Nem tárgyaljuk a színházi életre vonatkozó jelentéseket, mivel ezek önálló egységet képeznek, s a velük foglalkozó folyóiratokkal együtt egy későbbi munkában kerülnek feldolgozásra.

Annak érdekében, hogy mégis áttekintést nyerjünk a teljes anyagról, s azoknak is információt nyújthassunk, akik nem kívánnak részletesebben foglalkozni az adott időszakkal, a munka második felében bibliográfiát tervezünk, melyben a folyóiratok teljes anyaga bennfoglaltatik, s amely az egyes cikkek visszakeresésére is lehetőséget ad. Ez különösen az egyes költők—írók életével foglalkozó kutatók számára ad majd — remélhetőleg hathatós — segítséget.

BÖHM ORSOLYA

(Wien)

Térképrajzok a kódexkiállításon. 1985. november 13.—1986. február 28. között rendezte az Országos Széchényi Könyvtár a Budavári Palota F épülete VI. emeletén a „Kódexek a középkori Magyarországon” c. kiállítást, amely az államalapítás és a mohácsi vész közötti időszak (1000—1526) hazai kéziratok műveibe engedett bepillantást. Sajnálatos, hogy a korszak bemutatása nem lehetett teljes, és hogy a rendelkezésre álló anyagot három, viszonylag kis teremben kellett elhelyezni a kiállítóknak.

A kódexkiállítás az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárával volt egy szinten, így a végre méltó helyre került térképgyűjtemény megszemlélése után rögtön sort lehetett keríteni a kéziratok megtekintésére.

Az első terem az „Árpád-házi és Anjou királyaink kora 1000—1387” címet viselte. A magyarországi írásbeliség a feudális államszervezettel, a keresztény vallással, a püspökségek, káptalanok, plébániák, kolostorok hálózatával volt szoros összefüggésben. Természetes, hogy egy ilyen kiállítás nem lehet meg térképi szemléltetés nélkül. Az ajtótól jobbra három, balra két, egyforma nagyságú, a történelmi Magyarországot ábrázoló térképrajzot láthattunk. A 100×70 cm nagyságú szigetértékepeken sem méretarányt, sem mértékléceket nem rajzoltak. Mivel a Buda—Szolnok távolság kb. 10 cm, ami a valóságban 100 km, így egymillió méretarányúak ezek a vázlatok. A mustársárga alapszínű országfelületet egy cm széles, fekete határszalag veszi körül. A folyórajzot, a közigazgatási határokat, a névrajzot és jelmagyarázatot feketével, a tematikus tartalom jeleit a piros, sárga, kék, zöld és barna színek felhasználásával rajzolták.

Az öt vázlat címe: 1. István-kori vármegyék, 2. István király egyházszervezete, 3. Bencés, ciszterci, premontrei és ágostonos kanonoki monostorok az Árpád-korban, 4. Koldulórendi kolostorok Magyarországon a középkor végén, 5. Remeterendi kolostorok Magyarországon a középkor végén.

Bár az öt vázlatnak azonos a méretaránya, és nagyjából azonos kort ábrázolnak, mégis különböző a vízrajza. Kétségtelen, hogy öt különböző grafikus rajzolta őket. Sajnos, senki nem egyeztetette, nem ellenőrizte a vázlatokat. Csak a legkirívóbb hibákat említtem. Az első és harmadik térképen hiányzik a Tisza egyik forrása, a másodikon Máramarossziget és Lónya között hiányzik a Tisza rajza, a negyedik a Tisza mindkét forrása hiányzik, helyette a Visót rajzolták meg, az ötödiken a Körösöket egyetlen folyóként ábrázolták.

A történelmi térképek megértését, a térbeli tájékozódást nagyban segíti a földrajzi alaptérkép pontossága. Sajnos, ebben az esetben is vannak ezen a téren súlyos hibák. A fontosabb folyók neveit is meg kellett volna írni. Úgy éreztem, szóvá kell tennem e grafikusok által készített falitáblák ügyét. Egyébként egy részük már szerepelt a néhány évvel ezelőtt, a Magyar Nemzeti Múzeumban, István királyról rendezett kiállításon.

A második terem a Zsigmondtól Mohácsig terjedő korszak (1387—1526) kódexeit mutatta be, köztük Vitéz János, Janus Pannonius és a Corvina-könyvtár néhány kiemelkedő darabját. Itt is jó lett volna egy Magyarország-térkép, amely feltüntette volna a kódexek készítési helyeit. Nagyban segítette volna a tájékozódást egy olyan térkép, amely bemutatta volna, hol található ma a Corvina-könyvtár egyes darabjai.

A harmadik terem a korszak liturgikus kódexeit és teológiai irodalmát szemlélteti. Nem illik ugyanebbe a témakörbe, de itt találtuk üveg alatt Lázár deák 1528. évi Magyarország-térképének egyik eredeti példányát (App. M. 136.), amely az OSZK Kézirattára Apponyi-gyűjteményének egyik értékes darabja.

Úgy érzem, szóvá kell tennem, hogy e szép kiállítás magyarázó szövegei miért csak magyar nyelven voltak olvashatók? Minden múzeumi kiállítás feliratozásánál szükséges az angol nyelvű magyarázat is. Különösen fontos lett volna ez ennél a kiállításnál, amelynek megnyitása egybeesett az Európai Kulturális Fórum budapesti ülésével.